

*Адријана Грмуша**

Институт за политичке студије, Београд

ПАРТИЦИПАЦИЈА РОДИТЕЉА У ПРЕВЕНЦИЈИ И СУЗБИЈАЊУ ШКОЛСКОГ И ВРШЊАЧКОГ НАСИЉА – МЕЂУНАРОДНА ИСКУСТВА И СТАЊЕ У СРБИЈИ**

Сажетак

Полазећи од Епштајн модела партнерског односа школе и родитеља, у овом раду се разматрају међународна искуства и стање у образовно-васпитном систему Србије у погледу партиципације родитеља у превенцији и сузбијању школског и вршњачког насиља. Међународна искуства партиципације показују да су у школама, које имају мању распрострањеност насиља, присутни сви облици партиципације родитеља из Епштајн модела, при чему највећи значај имају доношење одлука, комуникација и волонтирање. Образовно-васпитни систем Србије кроз стратешко опредељење, нормативни оквир и програм „Школа без насиља” номинално омогућава родитељима све облике партиципације из Епштајн модела, како у раду школе генерално, тако у области превенције и сузбијања насиља конкретно. Међутим, примена тих могућности је на ниском нивоу у пракси, а школама у Србији недостају управо они облици партиципације који су повезани са мањом распрострањеношћу насиља. Узроци таквог стања су,

* Имејл-адреса: adrijana.grmusa@ips.ac.rs.

** Рад је настао у оквиру научно-истраживачке делатности Института за политичке студије, коју финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

с једне стране сами родитељи, а са друге одређени недостаци у нормативном оквиру. Након анализе узрока, у раду се на крају наводе и предлози могућих решења за унапређење партиципације родитеља.

Кључне речи: школско насиље, вршњачко насиље, партнерство школе и родитеља, партиципација родитеља у школи, Епштајн модел

Школско насиље, и вршњачко насиље као његов специфичан облик, представља сложен феномен који угрожава и образовни процес (Olweus 1998) и безбедност ученика (Rigby 2007). Имајући то у виду, превенција и сузбијање насиља представља један од приоритета у стварању предуслова за нормално функционисање школе.

У савременој теорији постоје разлике у садржају појма између школског и вршњачког насиља, док у нормативним оквирима и пракси савремених образовно-васпитних система често те разлике нису видљиве или нису јасне (Popadić 2009, 26–30). Управо такво стање постоји и у Србији – појмовна разлика је присутна у академским радовима (Popadić i Plut 2007; Đorić 2009), али не и у нормативном оквиру. У школама Србије проблем насиља се готово деценију и по решава по моделу који подразумева комбинацију правно-обавезујућих мера превенције и сузбијања, дефинисаних посебним подзаконским актима (MPRS 2007; Protokol 2010; Protokol 2019), и формалних и неформалних активности које се од школске 2005/06. године примењују у оквиру програма „Школа без насиља” (Popadić, Plut, i Pavlović 2014, 40–41).

Најобимније истраживање насиља у школама Србије, реализовано у оквиру програма „Школа без насиља”, показује да у школама превлађује мишљење да се главни узроци насиља налазе у породици и да је, сходно томе, боља сарадња школе и родитеља најделотворнији начин борбе против насиља (Popadić, Plut, i Pavlović 2014, 152). Имајући то у виду, у овом раду се разматра партиципација родитеља у решавању проблема насиља као конкретан вид те сарадње.

ПАРТИПАЦИЈА КАО ЕЛЕМЕНТ ПАРТНЕРСКОГ ОДНОСА ШКОЛЕ И РОДИТЕЉА

За разлику од раније примењиваног традиционалног модела односа између школе и родитеља, који одликују једносмерност комуникације и спорадична партиципација родитеља у програмима и активностима које искључиво креира школа, у савременим образовно-васпитним системима развијеног света све је више присутан модел партнерског односа, оличен у двосмерној комуникацији, сарадњи и међусобном поверењу, као и унапређењу партиципације родитеља у разним аспектима рада школе (Sheridan and Kratochwill 2007, 2). Богато документована пракса је показала да је партиципација родитеља у раду школе повезана са бољим академским постигнућем ученика (Singh et al. 1995; Trusty 1996; Pomerantz, Moorman and Litwack 2007, цитирано у: Lesneskie and Block 2016, 3), позитивним ставовима ученика према школи (Trusty 1996, цитирано у: Gonzalez-DeHass and Willems 2003, 86); већом заинтересованошћу ученика за школске активности (Gonzalez et al. 2001, цитирано у: Gonzalez-DeHass and Willems 2003, 86); формирањем радних навика (Trusty 1996); мањом вероватноћом напуштања школе (Rubmerger et al. 1990, цитирано у: Gonzalez-DeHass and Willems 2003, 86); али и изградњом безбедног окружења за учење и развој ученика (Ђурић и Поповић-Ћитић 2007, 13; Ђурић, Поповић-Ћитић, и Марковић 2012, 80; Станаревић и Стајић 2012, 128); мањом распрострањеношћу употребе психоактивних супстанци и алкохола (Fletcher, Steinberg, and Williams-Wheeler 2004, цитирано у: Lesneskie and Block 2016, 3) и испољавања различитих облика проблематичног и агресивног понашања (Fletcher et al. 2004; Hill et al. 2004; Marsh, McGee, and Williams 2014, цитирано у: Lesneskie and Block 2016, 431).

Имајући то у виду, у савременим образовно-васпитним системима постоји тенденција напуштања традиционалног приступа решавања проблема насиља, који подразумева да школа самостално примењује програме и мере, и окретања свеобухватном приступу заснованом на партнерству школе и актера ширег друштвеног окружења, пре свега породице, како

у креирању, тако и у примени програма и мера превенције и сузбијања насиља (Butler and Patt 2008, 18).

Кључни теоријски модел за разумевање партнерског односа школе и родитеља, са високим аналитичким потенцијалом, али и могућностима за широку примену у пракси, развијен је на Универзитету Џонс Хопкинс (*Johns Hopkins University*) у оквиру стручног тима под руководством Џојс Епштајн (*Joyce Epstein*) (Epstein 1995). Овај модел, кроз шест облика партиципације родитеља омогућава разумевање, али и планирање и реализацију, начина, нивоа и распрострањености партиципације родитеља, како у раду школе генерално, тако и у области превенције и сузбијања насиља. Облици партиципације родитеља дефинисани у Епштајн моделу су: 1) родитељство (*parenting*); 2) комуникација (*communicating*); 3) волонтирање (*volunteering*); 4) учење код куће (*learning at home*); 5) доношење одлука (*decision making*); и 6) сарадња са локалном заједницом (*collaborating with the community*).

Родитељство подразумева пружање информација и оспособљавање родитеља у вези са начинима креирања породичне атмосфере која код ученика треба да подстакне заинтересованост за школске активности и поштовање правила понашања у школи (Epstein 1995, 704; Zuković 2013, 58), као и развијању компетентности родитеља за разумевање, препознавање и превенцију насиља (Kolbert et al. 2014, 6–7).

Комуникација подразумева успостављање двосмерног контакта између родитеља и школе који омогућава родитељима да се информишу о раду школе, као и постигнућима и понашању њихове деце (Epstein 1995, 704; Zuković 2013, 58). Када је реч о школском и вршњачком насиљу, комуникација подразумева разне видове усменог и писаног обавештавања о проблемима насиља генерално, као и конкретним случајевима насиља (Kolbert et al. 2014, 11–12).

Волонтирање подразумева ангажовање родитеља у реализацији наставних или ваннаставних активности (Epstein 1995, 704; Zuković 2013, 59), као и активности које су предвиђене посебним програмима превенције и сузбијања насиља (Kolbert et al. 2014, 12–13).

Учење код куће обухвата пружање упутстава родитељима о томе како да помогну детету у школским активностима (домаћи задаци, наставни план и програм) (Epstein 1995, 704; Zuković 2013, 59), али и како да развију социјалне вештине и начине за ненасилно решавање конфликта (Kolbert et al. 2014, 13–14).

Доношење одлука подразумева могућност родитеља да својим гласом или мишљењем утичу на садржај одлука у вези са радом школе (Epstein 1995, 704; Zuković 2013, 59), што обухвата и успостављање правила која се односе на спречавање и кажњавање насилног понашања ученика у школи (Kolbert et al. 2014, 14–15).

Сарадња са локалном заједницом подразумева да школа идентификује и интегрише ресурсе локалне заједнице како би оснажила школске програме, родитељске активности у школи, учење и напредак ученика (Epstein 1995, 704; Zuković 2013, 60). Овај облик партиципације у превенцији и сузбијању насиља може да изгледа тако што школа помаже родитељима да добију услуге других служби у локалној заједници како би решили узроке и/или последице насиља по дете (Kolbert et al. 2014, 15–16).

МЕЂУНАРОДНА ИСКУСТВА ПАРТИЦИПАЦИЈЕ РОДИТЕЉА У ПРЕВЕНЦИЈИ И СУЗБИЈАЊУ ШКОЛСКОГ И ВРШЊАЧКОГ НАСИЉА

Међународна искуства партиципације родитеља у превенцији и сузбијању школског и вршњачког насиља представљена су у америчким и западноевропским студијама и истраживањима. Она показују да су у школама које имају мању распрострањеност школског и вршњачког насиља присутни сви облици партиципације родитеља из Епштајн модела, при чему највећи значај имају доношење одлука, комуникација и волонтирање.

На значајну статистичку, па и узрочну, везу између партиципације родитеља и мање распрострањености школског насиља указују налази америчких истраживања и студија у којима је партиципација родитеља разматрана и као део

посебних програма превенције и сузбијања насиља, и као део редовног партнерског односа школе и родитеља.

Најпотпуније лонгитудинално истраживање утицаја партиципације родитеља као елемента посебног програма на смањење распрострањености школског насиља, реализовано је школске 1998/99. године, на узорку од 37 основних и 12 средњих школа у 12 савезних држава САД (Sheldon and Epstein 2002, 10). Истраживање је обухватало три фазе. У првој фази, реализованој на крају школске 1997/98. године, анализирани су број (и проценат у односу на укупан број ученика школе) и природа дисциплинских мера изречених против ученика због проблематичног понашања које је укључивало и школско насиље. Друга фаза је подразумевала да се током 1998/99. године примене облици партиципације родитеља из Епштајн модела који нису постојали у претходној школској години. У трећој фази су анализирани број и природа изречених дисциплинских мера на крају школске 1998/99. године (11). Налази истраживања су показали да је партиципација родитеља позитивно утицала на смањење броја изречених дисциплинских мера, при чему су најзначајнији утицај имале активности у доношењу одлука, комуникацији и волонтирању (20).

Када је реч о искуствима у вези са односом редовне партиципације родитеља и распрострањености школског насиља, кључне су три студије новијег датума. Прва студија је реализована на узорку од 936 средњих школа коришћењем података из 2007/08. школске године (Cuellar 2016, 6–8). У другој студији су анализирани подаци за 2009/10. годину, на узорку који обухватио 2.541 школу, од чега су 1.593 основне и 948 средњих (Song, Qian, and Goodnight 2018, 405). Трећа студија је подразумевала упоредну анализу за 2003/04, 2005/06, 2007/08, 2009/10. и 2015/16. годину, а обухватила је 12.698 основних и средњих школа (Hamlin and Li 2019, 2). Подаци о партиципацији родитеља, као и подаци о распрострањености школског насиља добијени су из једне од највећих светских база података о стопи криминалитета и нивоу безбедности у школи (*School Survey on Crime and Safety*), коју води Национални центар за статистику образовања (*National Center for Education Statistics*) у оквиру америчког министарства образовања

(*U.S. Department of Education*) (Cuellar 2016, 4; Song, Qian, and Goodnight 2018, 409; Hamlin and Li 2019, 4).

Налази све три студије показују да је у школама, у којима је реализовано више активности партиципације родитеља, забележена мања распрострањеност школског насиља у односу на школе у којима је партиципација била спорадична или је готово није било. Притом, као најприсутнији облици партиципације забележени су доношење одлука, комуникација и волонтирање (Cuellar 2016, 14; Song, Qian, and Goodnight 2018, 413; Hamlin and Li 2019, 8–9).

Када је реч о вршњачком насиљу, иако постоје многобројне студије и истраживања природе, облика и последица овог феномена, оне се ретко односе на мере превенције и сузбијања вршњачког насиља као његових предикторних фактора (Jeong et al. 2013). Међутим, иако ретке, оне упућују на закључак да је партиципација родитеља значајан елемент превенције и сузбијања, било као мера у оквиру посебних програма, било као додатна мера уз програм који се већ примењује.

Партиципација родитеља као посебна мера превенције и сузбијања вршњачког насиља била је предмет две свеобухватне студије. Прва студија је разматрала делотворност дисциплинских мера примењених у случајевима вршњачког насиља, а користила је податке који се односе на школску 2005/06, 2006/07. и 2007/08. годину из базе података *School-Wide Information System* коју води поменути Национални центар за статистику образовања (Ayers et al. 2012, 541–542).

Друга студија је подразумевала мета-анализу делотворности програма превенције и сузбијања вршњачког насиља који су примењивани у периоду 1983–2009. године (Ttofi and Farrington 2011, 31–32). Најпознатији и најделотворнији програми који су укључени у ову студију били су: 1) Олвеусов програм (*The Olweus bullying prevention program*) дизајниран у Норвешкој и примењен у неколико десетина држава света (Olweus, 1998; Olweus and Limber 2010); 2) програм KiVa (*KiVa program*) најчешће примењен у скандинавским и западноевропским државама (Salmivalli, Karna, and Poskiparta 2011); 3) Кораци ка поштовању (*Steps to respect*) најчешће примењиван у аустралијским школама (Frey et al. 2005); и 4)

америчка Иницијатива за пријатељске школе (*Friendly Schools Initiative*) (Cross et al. 2011).

Налази ових студија показују да су школе, које су као меру превенције и сузбијања вршњачког насиља примењивале индивидуалне родитељске састанке, имале мање инцидената вршњачког насиља (Ttofi and Farrington 2011, 43; Ayers et al. 2012, 546). Прва студија је показала да, ако је индивидуални састанак родитеља и наставника био прва мера коју је школа спровела након учињеног вршњачког насиља, вероватноћа да ће ученик поново да испољи вршњачко насиље после 150 дана износи око 25%, док код осталих мера та вероватноћа износи око 40% (Ayers et al. 2012, 545). Резултати мета-анализе делотворности програма показују да су они програми који су били интензивнији, и који су заједно са применом чврстих дисциплинских мера и надзора над ученицима у школском простору, укључивали и организовање индивидуалних састанака са родитељима, били делотворнији у односу на програме који нису садржали ове елементе. Утврђено је да је, у просеку, за око 20% смањена распрострањеност вршњачког насиља у школама које су примењивале ове програме (Ttofi and Farrington 2011, 43).

Партиципација родитеља као додатак програму превенције и сузбијања вршњачког насиља који се већ примењује била је предмет истраживања спроведеног на узорку од 28 холандских школа, које су већ примењивале програм *KiVa*. Једна половина школа из узорка су биле експерименталне и оне су током школске 2015/2016. године примењивале активности додатне партиципације, док су другу половину чиниле контролне школе тј. оне које су наставиле са уобичајеном применом програма *KiVa* (Van Niejenhuis, Huitsing, and Veenstra 2020, 119).

Уобичајена партиципација у програму *KiVa* подразумевала је родитељство, комуникацију и учење код куће (Salmivalli, Karna, and Poskiparta 2011, 406), док су се активности додатне партиципације односиле на: 1) комуникацију реализовану кроз информисање родитеља о мерама превенције ради стварања безбедне средине за развој ученика, као и о мерама сузбијања у ситуацијама када се јавља вршњачко насиље; и 2)

комбинацију волонтирања и доношења одлука, реализовану пружањем могућности родитељима да формирају посебне групе за организовање разних активности и размену идеја (Van Niejenhuis, Huitsing, and Veenstra 2020, 118). Налази овог истраживања, добијени на основу анкетања родитеља и запослених у школи, показују да додатна партиципација појачава негативне ставове родитеља према вршњачком насиљу, повећава осећај одговорности и спремност родитеља на реаговање и подстиче сарадњу школе и родитеља (121–123).

ПАРТИЦИПАЦИЈА РОДИТЕЉА У ОБРАЗОВНО-ВАСПИТНОМ СИСТЕМУ СРБИЈЕ

Могућности партиципације

У образовно-васпитном систему Србије у последње две деценије постоји стратешко опредељење за примену модела партнерског односа школе и родитеља (Strategija 2005, 54, 60, 63–64; Strategija 2012, 11, 42, 48, 66). Један од конкретних праваца у развоју тог односа је обезбеђивање значајније партиципације родитеља у различитим аспектима школског живота кроз нормативни оквир, који је у том циљу међан неколико пута у периоду 2002-2019. године. Резултати готово дводеценијског процеса су такви да образовно-васпитни систем Србије номинално обезбеђује родитељима све облике партиципације из Епштајн модела, како у раду школе генерално, тако и креирању и примени мера превенције и сузбијања школског и вршњачког насиља.

Школе у Србији имају законску обавезу да укључе родитеље у остварење циљева и принципа образовања и васпитања. Нормативни оквир у последње две деценије експлицитно прописује обавезу директора да сарађује са родитељима у разним аспектима школског живота (ZOSOV 2003, čl. 61, st. 3; ZOSOV 2009, čl. 62, st. 3; ZOSOV 2017, čl. 126, st. 4). Од 2009. године партиципација родитеља је означена као један од кључних фактора успешног остваривања образовно-васпитних циљева (ZOSOV 2009, čl. 3, st. 2; ZOSOV 2017, čl. 7, st. 2), а закон који је тренутно на снази прецизира да је

партиципација родитеља „битно мерило за процену квалитета образовно-васпитног процеса” (ZOSOV 2017, st. 49, st. 2).

Најзначајнији облик партиципације, гарантован нормативним оквиром, је доношење одлука. Родитељима је кроз Школски одбор и Савет родитеља дата могућност да равноправно са запосленима у школи и представницима локалне самоуправе учествују у доношењу суштинских одлука за свакодневно функционисање школе, као и да кроз Локални савет родитеља утичу на креирање образовне политике на нивоу локалне самоуправе.

У нормативном оквиру који се примењивао пре 2002. године није постојала равноправност родитеља у одлучивању, с обзиром да су родитељи имали само једног представника у петочланом Школском одбору (ZOŠ, чл. 118, st. 2). Међутим, од 2002. године родитељи имају паритет са запосленима у школи и представницима локалне самоуправе у деветочланом Школском одбору (ZOŠ чл. 118, st. 2, цитирано у: ZIDZOŠ 2002 чл. 24; ZSS чл. 89, st. 3, цитирано у: ZIDZSS 2002, чл. 19; ZOSOV 2003, чл. 53, st. 7; ZOSOV 2009, чл. 54, st. 3; ZOSOV 2017, чл. 116, st. 2) чиме су добили могућност равноправног одлучивања са осталим категоријама чланова највишег управног тела школе. Проширивање надлежности Школског одбора кроз измене нормативног оквира од 2002. године омогућило је родитељима да учествују у одлучивању у вези са организацијом и начином функционисања школе кроз: 1) усвајање статута, правила понашања у школи и других општих аката; 2) одобравање организације и систематизације послова у школи; 3) усвајање програма и планова у вези са радом школе и мера за побољшање услова рада школе и остваривање образовно-васпитног рада, као и разматрање пратећих извештаја; 4) одлучивање о финансијским питањима; и 5) учешће у избору директора (ZOSOV 2003, чл. 56, st. 1, чл. 59, st. 2; ZOSOV 2009, чл. 57, st. 1, чл. 60, st. 1; ZOSOV 2017, чл. 119, st. 1, чл. 123, st. 1).

Када је реч о Савету родитеља, нормативни оквир који се примењивао пре 2002. године остављао је школама да статутом утврде број чланова овог тела (ZOŠ, чл. 120, st.3), док се од 2002. године примењује решење да у чланство Савета родитеља улази по један представник родитеља ученика сваког

одељења у школи (ZOŠ, чл. 120, ст. 3, цитирано у: ZIDZOŠ 2002 чл. 26; ZSŠ, чл. 90а цитирано у: ZIDZSŠ 2002, чл. 25; ZOSOV 2003, чл. 57, ст. 2; ZOSOV 2009, чл. 58, ст. 2; ZOSOV 2009, чл. 58, ст. 2). Партиципација у Савету родитеља пружа родитељима могућност да: 1) предлажу своје представнике у Школском одбору, Локалном савету родитеља и свим тимовима у школи; 2) учествују у поступку усвајања правила понашања; и 3) разматрају текућа питања образовно-васпитног процеса и рада школе, и да с тим у вези предлажу мере (ZOSOV 2003, чл. 45, чл. 57, ст. 4; ZOSOV 2009, чл. 42, чл. 58, ст. 5; ZOSOV 2017, чл. 108, 120, ст. 6).

Од 2017. године у образовно-васпитни систем Србије је уведен Општински (Локални од 2019. године) савет родитеља кога чине представници Савета родитеља свих школа на подручју јединице локалне самоуправе (ZOSOV 2017, чл. 121; POSR, чл. 2, ст. 1). Партиципација у Локалном савету родитеља омогућава утицај на креирање и примену образовне политике на нивоу локалне самоуправе кроз: 1) предлагање мера и учешће у усвајању локалних планова и програма за унапређивање образовно-васпитног рада и безбедности школе; и 2) сарадњу са организацијама које делују у области образовања и васпитања, заштите здравља, социјалне заштите, културе, заштите и унапређења права детета и људских права (ZOSOV 2017, чл. 121, ст. 2).

Када је реч о креирању и примени мера превенције и сузбијања школског и вршњачког насиља, образовно-васпитни систем Србије родитељима номинално омогућава све облике партиципације из Епштајн модела, и то на три нивоа који се међусобно допуњују и комбинују.

Први ниво подразумева партиципацију у доношењу одлука којима се, кроз Школски одбор, Савет родитеља и Локални савет родитеља, обликују садржаји превенције и конкретне мере сузбијања насиља.

Партиципација у обликовању тих садржаја и мера остварује се кроз Школски одбор на четири начина. Прво, имајући у виду да је Школски одбор од 2003. године надлежан за усвајање правила понашања у школи (ZOSOV 2003, чл. 56, ст. 1, таč. 1; ZOSOV 2009, чл. 57, ст. 1, таč. 1; ZOSOV 2017, чл.

119, st. 1, tač. 1) родитељи имају могућност да утичу на садржај правила понашања која су повезана са забраном и кажњавањем насиља, као и унапређењем општег нивоа безбедности. Друго, с обзиром да учествују у доношењу годишњег програма рада којим су дефинисане активности школе (ZOŠ, čl. 119, st. 1, tač. 2; ZSS, čl. 90, st. 1, tač. 2; ZOSOV 2003, čl. 56, st. 1, tač. 2; ZOSOV 2017, čl. 119, st. 1, tač. 2) родитељи имају могућност да иницирају усвајање и утичу на садржај активности школе које могу да допринесу превенцији насиља и развоју културе међусобног уважавања. Поред тога, родитељи имају могућност да утичу и на садржај конкретних активности превенције, с обзиром да је Програм заштите од насиља, којим су те активности детаљно дефинисане, саставни део годишњег програма рада (Protokol 2010, 13; Protokol 2019, 8). Треће, будући да је Школски одбор од 2009. године надлежан за усвајање плана стручног усавршавања запослених (ZOSOV 2009, čl. 57, st. 1, tač. 8; ZOSOV 2017, čl. 119, st. 1, tač. 12) родитељи имају могућност да утичу да се у тај план уврсте и програми стручног усавршавања чији садржај може да буде повезан са превенцијом и сузбијањем насиља. Четврто, с обзиром да је Школски одбор у периоду 2002-2017. године био надлежан за избор директора школе (ZOŠ, čl. 115, st. 3, prema ZIDZOŠ 2002 čl. 20; ZSS, čl. 86, st. 3 prema ZIDZSS 2002, čl. 15; ZOSOV 2003, čl. 56, st. 1, čl. 59, st. 2; ZOSOV 2009, čl. 57, st. 1, čl. 60, st. 1) родитељи су имали значајну могућност да утичу на персонална решења органа школе који је најодговорнији за доследну примену свих мера превенције и сузбијања насиља, као и изградњу специфичне школске климе у којој се насиље не толерише. С обзиром да од 2017. године Школски одбор више није надлежан за избор, већ само за предлагање кандидата за директора (ZOSOV 2017, čl. 119, st. 1, tač 6–7, čl. 123, st. 1) могућност поменутог утицаја на избор персоналних решења је смањена.

Партиципација у Савету родитеља омогућава родитељима да, као део унутрашње заштитне мреже, утичу на садржај и мере превенције и сузбијања насиља на три начина. Прво, имајући у виду да Савет родитеља од 2009. године има право да предлаже своје представнике у све тимове школе (ZOSOV 2009, čl. 58, st. 5, tač. 2; ZOSOV 2017, čl. 120, st. 6, tač. 2)

представник родитеља је обавезно један од чланова Тима за заштиту, који је оперативна окосница школе у креирању и примени мера превенције и сузбијања насиља (Protokol 2010, 7–6; Protokol 2019, 7–8). Друго, с обзиром да учествују у предлагању мера за осигурање квалитета и унапређивање образовно-васпитног рада (ZOSOV 2003, чл. 57, ст. 4, таč. 2; ZOSOV 2009, чл. 58, ст. 5, таč. 3; ZOSOV 2017, чл. 120, ст. 6, таč. 8) родитељи имају могућност да предложe мере које су усмерене на унапређење безбедности, као и мере које доприносе развоју културе међусобног уважавања и ненасиља. Треће, будући да Савет родитеља учествује у поступку усвајања правила понашања у школи (ZOSOV 2003, чл. 45, чл. 57, ст. 4, таč. 6; ZOSOV 2009, чл. 42, чл. 58, ст. 5, таč. 9; ZOSOV 2017, чл. 108, чл. 120, ст. 6, таč. 9) родитељи и кроз ово тело имају могућност да утичу на садржај правила понашања која су повезана са забраном и кажњавањем насиља, као у унапређења општег нивоа безбедности.

Партиципација у Локалном савету родитеља омогућава родитељима да, као део спољашње заштитне мреже, на нивоу локалне самоуправе иницирају усвајање и утичу на садржај програма и мера усмерених ка превенцији и сузбијању насиља (ZOSOV 2017, чл. 121, ст. 2).

Други ниво партиципације подразумева учешће у примени мера превенције и сузбијања насиља дефинисаних нормативним оквиром, док трећи ниво обухвата активности у оквиру програма „Школа без насиља”.

Нормативним оквиром је прописана обавеза школе да обезбеди партиципацију родитеља у комуникацији, доношењу одлука и волонтирању у вези са превенцијом насиља. Комуникација се остварује кроз обавезе школе да информише родитеље о правима и обавезама у вези са превенцијом и сузбијањем насиља који проистичу из нормативног оквира. Партиципација родитеља у доношењу одлука се остварује када родитељи, запослени и ученици заједнички планирају превентивне активности и начине информисања о њима, док се партиципација у волонтирању остварује ангажовањем родитеља у њиховој реализацији (Protokol 2010, 4; Protokol 2019, 5).

Као допуна обавезама које су дефинисане нормативним оквиром, партиципација у превенцији насиља је омогућена кроз родитељство и учење код куће у оквиру програма „Школа без насиља”. Партиципација кроз родитељство се постиже тако што школа пружа информације које ће родитељима помоћи да разумеју природу феномена насиља у школи, начине његовог конструктивног решавања, као и садржај и начин примене мера превенције и сузбијања (UNICEF Србија 2008, 2, 25, 43). Када је реч о учењу код куће школа родитељима шаље материјале са саветима о томе како да помогну детету да што раније развије свест о проблему насиља, да постане отпорније на насиље, да се уздржи од насилног понашања, као и да буде спремно да изађе из улоге посматрача и пријави насиље (11, 20–21, 28).

Партиципација родитеља у превенцији насиља је према нормативном оквиру не само могућност и обавеза школе, већ и обавеза родитеља, који су дужни „да у најбољем интересу ученика сарађују са школом и учествују у превентивним мерама и активностима” (Protokol 2010, 5; Protokol 2019, 6).

Када је реч о примени мера сузбијања насиља партиципација је нормирана кроз комуникацију и родитељство. Када се догоди случај насиља школа има обавезу да обавести родитеље укључених ученика, без обзира да ли су они насилници или жртве (Protokol 2010, 11; Protokol 2019, 12). Поред тога, комуникацију може да иницира и родитељ када обавештава школу да дете трпи насиље (UNICEF Србија 2008, 18).

У складу са нивоом насиља коме припада конкретан случај, школа утврђује неопходне мере решавања случаја и укључивања родитеља. Када случај припада првом нивоу насиља, наставник у сарадњи родитељем организује саветодавно-васпитни рад са насилником (Protokol 2010, 9; Protokol 2019, 6). На другом нивоу – мере предузима наставник у сарадњи са унутрашњом заштитном мрежом, док на трећем – мере предузима директор, уз обавезно активирање спољашње заштитне мреже. Решавање случајева насиља на другом и трећем нивоу захтева израду Оперативног плана заштите, којим се предвиђа појачани васпитни рад са учеником, као и рад са родитељем, а реализација плана обухвата индивидуалне родитељске састанке и конкретне смернице и обавезе за саме

родитеље (Protokol 2010, 12; Protokol 2019, 13) чиме се у примени мера сузбијања насиља комбинују комуникација и родитељство. Притом, партиципација родитеља у појачаном васпитном раду је експлицитно прописана као обавеза школе, али и самих родитеља (ZOSOV 2009, чл. 113, ст. 1; ZOSOV 2017, чл. 83, ст. 1, чл. 84, ст. 1; Protokol 2010, 9–10; Protokol 2019, 8, 10–11).

Партиципација у пракси

Иако је партиципација родитеља у превенцији и сузбијању школског и вршњачког насиља у Србији гарантована нормативним оквиром и постоји као део дугогодишње примене програма „Школа без насиља”, постоји врло мало јавно доступних информација у вези са практичним искуствима те партиципације. Истраживања и студије које би, по угледу на међународну праксу, разматрале везу између партиципације родитеља и распрострањености насиља готово да не постоје. Једино истраживање, у чији предмет је укључена партиципација родитеља у превенцији и сузбијању насиља, реализовано је 2009. године у оквиру евалуације делотворности програма „Школа без насиља”, на узорку од 40 основних школа. Међутим, још увек нису јавно доступни налази и појединости у вези са тим истраживањем. Доступна је једино генерална оцена да је сарадња школе са родитељима и локалном заједницом најмање успешна компонента програма (UNICEF Srbija 2009, 4).

У недостатку непосредних емпиријских налаза, о искуству партиципације родитеља у превенцији и сузбијању насиља може посредно да се закључује на основу истраживања која су се односила на партиципацију родитеља у раду школе генерално. У том погледу релевантна су два истраживања. Прво је реализовано у оквиру Института за педагошке судије 2007. године на узорку од 60 основних школа, а односило се на ставове запослених у школи о школским капацитетима и препрекама за партиципацију родитеља у раду школе генерално (Polovina 2008, 160). Друго истраживање је реализовано 2009. године у оквиру регионалног пројекта под називом „Подстицање инклузије у образовању и унапређење квалитета образовања у југоисточној Европи”. Истраживање се односило

на ставове родитеља и запослених у школи о партиципацији родитеља, а реализовано је на узорку од 1153 родитеља и 32 директора из 32 основне школе (Vranješević 2010, 5; Pavlović-Breneselović 2012, 187). Налази ових истраживања показују да, иако у образовно-васпитном систему Србије номинално постоје велике могућности партиципације родитеља кроз све облике из Епштајн модела, у пракси је примена тих могућности мала. С једне стране, законске могућности партиципације у доношењу одлука користи мали број родитеља, док са друге – школе не пружају довољно могућности за партиципацију у комуникацији и волонтирању.

Иако родитељи изражавају спремност да кроз Школски одбор и Савет родитеља партиципирају у доношењу одлука, они нису довољно укључени. Наиме, преко 80% родитеља сматра себе способним за учешће у доношењу одлука у било којој области школског живота, док се преко 70% сматра способним да преузме одговорност члана Школског одбора или Савета родитеља. Три четвртине родитеља сматра да родитељи треба да учествују у доношењу одлука које се односе на дисциплинске мере, а четири петине да треба да учествују у доношењу одлука које се односе на безбедност (Pavlović-Breneselović 2012, 190). Насупрот томе, у пракси више од 70% родитеља није никад било у чланству Савета родитеља или Школског одбора (189). Поред тога, ретке су иницијативе родитеља да утичу на одлуке у школи – само 8% родитеља је то покушало самостално, а 7% у оквиру групе (Vranješević 2010, 22). Родитељи који партиципирају у Савету родитеља сматрају да је њихов утицај занемарљив на садржај одлука у вези са суштинским аспектима школског живота попут управљања школом, финансија, образовног процеса, ваннаставних активности и питања дисциплине и насиља (34). С друге стране, родитељи су подељени када је реч о могућностима утицаја на управу школе. На то указују следећи налази: 1) 47% родитеља сматра да управа није заинтересована за њихов допринос, док се 44% не слаже са том тврдњом; 2) 48% родитеља сматра да их управа користи само како би подржали њене идеје, док се 45% не слаже са тим; и 3) 42% родитеља сматра да управа школе хоће да саслуша родитеље,

али да њихово мишљење не узима у обзир, док 46% сматра да то није случај (25–26).

Када је реч о комуникацији и волонтирању, друга два облика партиципације која су значајна за превенцију и сузбијање насиља, истраживања показују слично стање. Најчешћи облик комуникације школе и родитеља су групни родитељски састанци (Vranješević 2010, 32). Међутим, према међународним искуствима, они имају мали значај у превенцији насиља. Слање информација писаним путем, чији је значај утврђен у погледу подстицања сарадње школе и родитеља и повећања спремности родитеља за реаговање на насиље (Van Niejenhuis et al. 2020, 118) спорадично је, с обзиром да родитељи изјављују да им школа ретко шаље брошуре или друге материјале о томе како помоћи деци у учењу, о заштити здравља или превенцији насиља (Vranješević 2010, 13). С друге стране, чак 95% родитеља сматра да слање писаних информација може да помогне њиховом детету, нарочито када је реч о напредовању детета и проблемима у вези са здрављем или безбедношћу (13).

Индивидуални родитељски састанци, чији је значај за превенцију и сузбијање насиља утврђен у међународној пракси (Ttofi and Farrington 2011, 43; Ayers et al. 2012, 546) према мишљењу родитеља се одржавају ретко, и то углавном у вези са проблемима у учењу. Две трећине родитеља никада није ни позвано на њих, док је мали број (између 20–25%) добио позив два или више пута (Vranješević 2010, 11).

Иако је волонтирање родитеља у школи важан елемент превенције насиља (Sheldon and Epstein 2002, 20; Cuellar 2016, 14; Song et al. 2018, 413; Hamlin and Li 2019, 8–9), и иако је гарантовано нормативним оквиром, оно је у пракси реткост у школама у Србији. Наиме, 80% родитеља није укључено у организацију спортских и друштвено-културних активности, док 95% није укључено у помоћ у настави или осталим ваннаставним активностима (Vranješević 2010, 16–17). То је потпуно супротно ставовима већине родитеља, али и запослених у школи, да родитељи треба да буду укључени у такве активности (33).

Када се налази у вези са партиципацијом родитеља у раду школе примене на област превенције и сузбијања насиља може да се констатује да школама у Србији у пракси недостају управо они облици партиципације који су повезани са мањом распрострањеношћу школског и вршњачког насиља.

Препреке за партиципацију и могућа решења

С обзиром на емпиријски утврђену неподударност између номиналних могућности и праксе у вези са партиципацијом родитеља, неопходно је размотрити узроке таквог стања тј. конкретне препреке за партиципацију. Те препреке, на основу анализе емпиријских налаза и нормативног оквира, могу да се поделе на: 1) препреке везане за саме родитеље; и 2) системске препреке партиципације у доношењу одлука.

У погледу препрека везаних за саме родитеље, налази поменутих истраживања у Србији не дају уједначену слику. Налази из 2009. године показују да и родитељи и запослени у школи сматрају да је незаинтересованост родитеља главна препрека за партиципацију (Vranješević 2010, 35). Насупрот томе, налази из 2007. године показују да запослени у школи не виде родитеље као незаинтересоване (Polovina 2008, 163). Када је реч о осталим препрекама оба истраживања показују да запослени у школи сматрају да родитељи: 1) немају времена да се информишу о активностима у школи; 2) не умеју на конструктиван начин да комуницирају са школом; 3) не успевају да ускладе своје време са временом наставника; и 4) немају позитивна искуства у претходној сарадњи са школом (Vranješević 2010, 35; Polovina, 2008, 162–163). С друге стране, налази из 2009. године показују да се родитељи не слажу са тврдњама да недостатак времена или умећа за конструктивну комуникацију са школом спречавају њихову партиципацију (Vranješević 2010, 36). С обзиром на постојање оваквих разлика у налазима, неопходна су додатна истраживања на основу којих би се утврдили реални узроци који спречавају да се у пракси реализују постојеће могућности партиципације.

Системске препреке партиципације родитеља у доношењу одлука проистичу из недостатака у нормативном оквиру. С тим у вези постоје две кључне препреке, а то су: 1) представљеност

родитеља у Савету родитеља и Школском одбору; и 2) начин избора представника родитеља у Школски одбор и Локални савет родитеља.

Када је реч о Савету родитеља, постојеће нормативно решење, које подразумева по једног представника родитеља из сваког одељења, има три кључна недостатка. Прво, иако велики број родитеља сматра себе спремним да преузме функцију члана овог тела, нема могућност да се укључи у његов рад. Друго, један родитељ, као представник целог одељења, не одражава структуру прилично хетерогене групе родитеља тридесетак ученика из једног одељења. Треће, емпиријски утврђена чињеница да чак 60% родитеља сматра да их њихови представници не контактирају често (Vranješević 2010, 27), указује на проблеме у комуникацији између родитеља и њихових представника, што упућује на закључак да један родитељ није у стању да адекватно представља све родитеље из једног одељења.

Недостаци у вези са Школским одбором се такође односе на број чланова. С обзиром да у Србији постоје школе са мање од 400 ученика, као и оне са више од 2000, исти број представника родитеља у Школском одбору не може да обезбеди адекватну представљеност.

Када је реч о начину избора представника родитеља у Школски одбор и Локални савет родитеља, главни недостатак је у томе што их бира скупштина јединице локалне самоуправе, док родитељи имају само могућност предлагања. Примена оваквог решења у пракси производи стање у коме избор представника родитеља у суштини зависи од односа политичких снага и интереса у скупштини локалне самоуправе. Због тога се генерише проблем да је главни критеријум избора политичка подобност, а не спремност да се заступају интереси родитеља.

Коначни резултат примене оваквих нормативних решења је стање у коме неки родитељи више пута учествују у раду тела у којима се утиче на садржај одлука, док већина родитеља остаје ван процеса одлучивања, често и без суштинске комуникације са својим представницима.

Налази истраживања из 2007. и 2009 године указују да и родитељи и запослени имају идеје како унапредити партиципацију родитеља у раду школе. Запослени као факторе унапређења најчешће наводе: 1) постојање издвојеног и прикладно опремљеног места за сусрете са родитељима; 2) спремност наставника да одвоје време за разговор са родитељима; 3) већу иницијативу наставника и управе школе; 4) пажљиво осмишљавање сусрета са родитељима; 5) чешће састајање и организовање заједничких акција; и 6) бољу информисаност родитеља (Polovina 2008, 164; Vranješević 2010, 36). С друге стране, родитељи предлажу: 1) боље и учесталије информисање родитеља о различитим аспектима школског живота; 2) чешће консултовање родитеља и уважавање њиховог мишљења; и 3) више могућности за волонтирање (Vranješević 2010, 36). Поменута решења захтевају дугорочно планирање и ангажовање, при чему се морају имати у виду специфичности сваке школе. Притом, неопходно је осмислити начине за омогућавање чешћег волонтирања што већег броја родитеља, значајнијег коришћења писане комуникације школе са родитељима и одржавања индивидуалних састанака.

Када је реч о уклањању системских препрека, требало би размотрити измене нормативног оквира у три правца.

Прво, неопходно је повећати број чланова Савета родитеља како би се обезбедила адекватна представљеност различитих мишљења, потреба и интереса унутар сваког одељења. За почетак би могло да се размотри решење који би подразумевало по три представника родитеља из сваког одељења. Додатно, неопходно је променити садашњи начин избора, који подразумева јавно гласање, и обезбедити тајност гласања, чиме би се омогућило да родитељи слободно бирају представнике из свог одељења.

Друго, неопходно је повећати број чланова Школског одбора, уз задржавање постојећег принципа паритета, тако да број чланова буде пропорционалан броју ученика. Као основ за одређивање броја чланова послужио би садашњи критеријум за постојање школе као засебног субјекта, који за основне школе износи најмање 480 (Uredba OŠ 2018, čl. 3, st. 4, tač. 6–8), а за средње школе најмање 200 ученика (Uredba SŠ 2018, čl. 2, st.

2, таџ. 5). Школе са тим и мањим бројем ученика би могле да задрже садашњи број чланова Школског одбора. У школама са већим бројем ученика, у Школски одбор би се додавао по један члан из сваке категорије – у основним школама на сваких 150 ученика, а у средњим на сваких 70.

Треће, неопходно је променити начин избора представника родитеља у Школском одбору и Локалном савету родитеља тако да их уместо скупштине јединице локалне самоуправе бирају сами родитељи. У зависности од реалних могућности примене, могу да се размотре два модела. У првом, делегатском моделу, Савет родитеља би бирао представнике родитеља у Школском одбору. Други, модел непосредног избора, подразумевао би да родитељи свих ученика бирају своје представнике. У оба модела би се примењивао поступак тајног гласања.

Сва наведена решења за уклањање препрека захтевају темељне студије изводљивости уз процену утицаја на могућности и реализацију партиципације у пракси. То пре свега захтева додатна истраживања у циљу утврђивања правог стања партиципације, како у раду школе генерално, тако и у области превенције и сузбијања насиља конкретно.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Ayers, Stephanie L., Alex M. Wagaman, Jennifer Mullins Geiger, Monica Bermudez-Parsai, and Eric C. Hedberg. 2012. "Examining School-Based Bullying Interventions Using Multilevel Discrete Time Hazard Modeling." *Prevention Science* 13 (5): 539–550. doi: 10.1007/s11121-012-0280-7.
- Butler, John L., and Rhi Anna Lynn Platt. 2008. "Bullying: A Family and School System Treatment Model." *The American Journal of Family Therapy* 36 (1): 18–29. doi: 10.1080/01926180601057663.
- Cross, Donna, Helen Monks, Marg Hall, Thérèse Shaw, Yolanda Pintabona, Erin Erceg, Greg Hamilton, Clare Roberts, Stacey Waters, and Leanne Lester. 2011. "Three-year results of the friendly schools whole-of-school intervention on children's bullying behaviour." *British Educational Research Journal* 37 (1): 105–129. doi: 10.1080/01411920903420024.

- Cuellar, Matthew. J. 2016. "School Safety Strategies and Their Effects on the Occurrence of School-Based Violence in U.S. High Schools: An Exploratory Study." *Journal of School Violence* 17 (1): 1–18. doi: 10.1080/15388220.2016.1193742.
- Đorić, Marija. 2009. „Buling kao vrsta socijalnog nasilja.” *Politička revija* 21 (3): 145–164. doi: 10.22182/pr.2132009.9.
- Đurić, Slađana, Branislava Popović-Čitić, i Marija Marković. 2012. „Pozitivna školska klima kao ključni socijalno-psihološki aspekt bezbednosti obrazovno-vaspitnih ustanova.” U *Bezbednosni rizici u obrazovno-vaspitnim ustanovama*, ur. Branislava Popović-Čitić, Slađana Đurić i Želimir Kešetović, 73–88. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Fakultet bezbednosti.
- Đurić, Slađana, i Branislava Popović-Čitić. 2007. *Bezbedna škola*. Beograd: Fakultet bezbednosti.
- Epstein, Joyce L. 1995. "School/Family/Community Partnerships. Caring for the Children We Share." *Phi Delta Kappan* 76 (9): 701–712. doi: 10.1177/003172171009200326.
- Frey, Karin S., Miriam K. Hirschstein, Jennie L. Snell, Leihua Van Schoiack Edstrom, Elizabeth P. MacKenzie, and Carole J. Broderick. 2005. "Reducing playground bullying and supporting beliefs: an experimental trial of the steps to respect program." *Developmental Psychology* 41 (3), 479–490. doi: 10.1037/0012-1649.41.3.479.
- Gonzalez-DeHass, Alyssa R., and Patricia P. Willems. 2003. "Examining the Underutilization of Parent Involvement in the Schools." *School Community Journal* 13 (1): 85–99.
- Hamlin, Daniel, and Angran Li. 2019. "The Relationship between Parent Volunteering in School and School Safety in Disadvantaged Urban Neighborhoods." *Journal of School Violence* 19 (3): 18–29. doi: 10.1080/15388220.2019.1700801.
- Jeong, Seokjin, Dae-Hoon Kwak, Byongook Moon, and Claudia San Miguel. 2013. "Predicting School Bullying Victimization: Focusing on Individual and School Environmental/Security Factors." *Journal of Criminology* 2013: 1–13. doi: 10.1155/2013/401301.

- Kolbert, Jered B., Danielle Schultz, and Laura M. Crothers. 2014. "Bullying Prevention and the Parent Involvement Model." *Journal of School Counseling* 12 (7): 1–20.
- Lesneskie, Eric, and Steven Block. 2016. "School Violence: the Role of Parental and Community Involvement." *Journal of School Violence* 16 (4): 426–444. doi: 10.1080/15388220.2016.1168744.
- Limber, Susan., Dan Olweus, Weijun Wang, Matthew Masiello, and Kyrre Breivik. 2018. "Evaluation of the Olweus Bullying Prevention Program: A large scale study of U.S. students in grades 3–11." *Journal of School Psychology* 69: 56–72. doi: 10.1016/j.jsp.2018.04.004.
- Ministarstvo prosvete Republike Srbije [MPRS]. 2007. Posebni protokol za zaštitu dece i učenika od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja u obrazovno-vaspitnim ustanovama. Beograd: Ministarstvo prosvete Republike Srbije.
- Nacionalna strategija za mlade [Strategija 2005], „Službeni glasnik Republike Srbije”, br. 55/2005, 71/2005-ispavka i 101/2007.
- Olweus, Dan. 1998. *Nasilje među djecom u školi: Šta znamo i što možemo učiniti*. Zagreb: Školska knjiga.
- Olweus, Dan, and Susan Limber. 2010. "The Olweus Bullying Prevention Program: Implementation and evaluation over two decades." In *Handbook of bullying in schools: An international perspective*, eds. Shane R. Jimerson, Susan M. Swearer and Dorothy L. Espelage, 377–401. New York: Routledge.
- Pavlović Breneselović, Dragana. 2012. „Partnerstvo porodice i škole kao dimenzija kvaliteta obrazovanja: kontroverze učešća roditelja u odlučivanju u školi.” U: *Kvalitet u obrazovanju: izazovi i perspektive*, ur. Šefika Alibabić i Snežana Medić, 185–208. Beograd: Institut za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta.
- Polovina, Nada. 2008. „Doprinosi škole građenju partnerstva sa roditeljima” *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja* 40 (1): 152–171. doi: 10.2298/ZIPI0801152P.
- Popadić, Dragan. 2009. *Nasilje u školama*. Beograd: Institut za psihologiju.

- Popadić, Dragan, Dijana Plut, i Zorana Pavlović. 2014. *Nasilje u školama Srbije: analiza stanja od 2006. do 2013. godine*. Beograd: Institut za psihologiju.
- Popadić, Dragan, i Dijana Plut. 2007. „Nasilje u osnovnim školama u Srbiji – oblici i učestalost.” *Psihologija* 40 (2): 309–328.
- Pravilnik o Opštinskom savetu roditelja [POSR], „Službeni glasnik Republike Srbije”, br. 72/2018.
- Pravilnik o Protokolu postupanja u ustanovi u odgovoru na nasilje, zlostavljanje i zanemarivanje [Protokol 2010], „Službeni glasnik Republike Srbije”, br. 30/2010.
- Pravilnik o Protokolu postupanja u ustanovi u odgovoru na nasilje, zlostavljanje i zanemarivanje [Protokol 2019], „Službeni glasnik Republike Srbije”, br. 46/2019.
- Rigby, Ken. 2007. *Bullying in Schools and what to do about it?* Australia: ACER Press.
- Salmivalli, Christina, Annti Karna, and Elisa Poskiparta. 2011. “Counteracting bullying in Finland: The KiVa program and its effects on different forms of being bullied.” *International Journal of Behavioral Development* 35 (5): 405–411. doi: 10.1177/0165025411407457.
- Sheldon, Steven B., and Joyce L. Epstein. 2002. “Improving Student Behavior and School Discipline with Family and Community Involvement.” *Education and Urban Society* 35 (1): 4–26. doi: 10.1177/001312402237212.
- Sheridan, Susan M., and Thomas R. Kratochwill. 2007. *Conjoint behavioral consultation: Promoting family-school connections and interventions*. New York: Springer.
- Song, Wei, Xueqin Qian, and Bradley Goodnight. 2018. “Examining the roles of parents and community involvement and prevention programs in reducing school violence.” *Journal of School Violence* 18 (3): 403–420. doi: 10.1080/15388220.2018.1512415.

- Stajić, Ljubomir, i Svetlana Stanarević. 2012. „Kriterijumi prihvatljivosti programa i projekata bezbednosti škola.” U *Bezbednosni rizici u obrazovno-vaspitnim ustanovama*, ur. Branislava Popović-Čitić, Slađana Đurić i Želimir Kešetović, 123–138. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Fakultet bezbednosti.
- Strategija razvoja obrazovanja u Srbiji do 2020. godine [Strategija 2012], „Službeni glasnik Republike Srbije”, br. 107/2012.
- Ttofi, Maria M., and David P. Farrington. 2011. “Effectiveness of school-based programs to reduce bullying: a systematic and meta-analytic review.” *Journal of Experimental Criminology* 7 (1): 27–56. doi: 10.1007/s11292-010-9109-1.
- UNICEF Srbija. 2008. *Šta je danas bilo u školi?: priručnik za roditelje u programu „Škola bez nasilja”*. Beograd: UNICEF.
- UNICEF Srbija. 2009. „Škola bez nasilja. Rezultati petogodišnjeg sprovođenja programa.” *Škola bez nasilja Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja*. Poslednji pristup 12. avgust 2020. <http://sbn.mpn.gov.rs/clientpub/uploads/Dokumenta/Za%20skole%20i%20nastavnike/Rezime%20rezultata%20evaluacije%20-%20kraca%20verzija.pdf>
- Uredba o kriterijumima za donošenje akta o mreži javnih srednjih škola [Uredba SŠ 2018], „Službeni glasnik Republike Srbije”, br. 21/2018-9.
- Uredba o kriterijumima za donošenje akta o mreži predškolskih ustanova i akta o mreži osnovnih škola [Uredba OŠ 2018], „Službeni glasnik Republike Srbije”, br. 21/2018-8.
- Van Niejenhuis, Coby, Gijs Huitsing, and René Veenstra. 2020. “Working with parents to counteract bullying: A randomized controlled trial of an intervention to improve parent-school cooperation.” *Scandinavian Journal of Psychology* 61 (1): 117–131. doi: 10.1111/sjop.12522.

- Vranješević, Jelena. 2010. "National survey of parents in Serbia." In *School Governance and Social Inclusion: Involvement of parents. South East Europe Countries Accounts of the Parents' Views*, ed. Gordana Miljević, 71–79. Ljubljana: University of Ljubljana, Faculty of Education, Center for Educational Policy Studies.
- Zakon o izmenama i dopunama zakona o osnovnoj školi [ZIDZOŠ 2002], „Službeni glasnik Republike Srbije”, br. 22/2002.
- Zakon o izmenama i dopunama zakona o srednjoj školi [ZIDZSS 2002], „Službeni glasnik Republike Srbije”, br. 23/2002.
- Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja [ZOSOV 2017], „Službeni glasnik Republike Srbije”, br. 88/2017, 27/2018 - dr. zakon 10/2019.
- Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja [ZOSOV 2009], „Službeni glasnik Republike Srbije”, br. 72/2009, 52/2011, 55/2015, 35/2015-autentično tumačenje, 68/2015 и 62/2016.
- Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja [ZOSOV 2003], „Službeni glasnik Republike Srbije”, br. 62/2003, 64/2003, 58/2004, 62/2004 i 79/2005.
- Zakon o osnovnoj školi [ZOŠ], „Službeni glasnik Republike Srbije”, br. 50/1992, 53/1993, 67/1993, 48/1994, 66/1994 - odluka USRS i 22/2002.
- Zakon o srednjoj školi [ZSS], „Službeni glasnik Republike Srbije”, br. 50/1992, 53/1993, 67/1993, 48/1994, 24/1996 i 23/2002.
- Zuković, Slađana. 2013. „Partnerstvo porodice, škole i zajednice – teorijski i praktični aspekti.” *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu* 38 (2): 55–68.

Adrijana Grmuša*

Institute for Political Studies, Belgrade

**PARENTAL PARTICIPATION IN PREVENTION AND
INTERVENTION OF SCHOOL VIOLENCE AND
BULLYING – INTERNATIONAL EXPERIENCE AND
SITUATION IN SERBIA**

Resume

In line with Epstein's model of the school-parent partnership, this paper discusses international experience and situation in educational system in Serbia in terms of parental participation in the prevention and intervention of school violence and bullying.

International experience, presented by American and Western European research and studies, examined parental participation not only as an element of special prevention and intervention programs, but also as an element of regular partnership between school and parents. The findings show that decision making, communicating and volunteering are associated with lower prevalence of school violence. Combination of parenting and communicating implemented in the form of individual parent-teacher meetings is of vital importance in anti-bullying programs in schools.

The strategic orientation, legislative framework and program "School without Violence" of the Serbian educational system nominally enable parents to participate in all forms of Epstein's parent involvement model. These include school operations and management in general and the field of violence prevention and intervention. There are three complementary levels of participation. The first level implies participation in decision making where contents of prevention and specific intervention measures are formulated within the School board, Parents' Council and Local Parents' council. The second level implies participation in implementing legally binding measures of violence prevention and intervention, while the third level includes activities within the program "School without Violence".

* E-mail address: adrijana.grmusa@ips.ac.rs

However, the findings of research conducted in Serbia, show that exploiting these opportunities is at low level in practice. Schools in Serbia lack precisely those forms of participation that are associated with lower prevalence of school violence. Only a small number of parents use legally provided opportunities of participating in decision making, communication is reduced to group parent meetings, and volunteering is enabled for a small number of parents.

The analysis of the legislative framework and experiences of participatory practice in Serbia shows that the causes of such situation can be found in the parents themselves on the one hand, and in the shortcomings of certain normative solutions on the other. The most common parent related causes noted in research findings were the lack of interest, time, or skills for constructive communication with the school, as well as the negative experiences of previous cooperation. The main shortcomings of the legislative framework consist in the inadequate parents' representation in school governing bodies, and the manner of electing parents' representatives, which essentially depends on political interests at the municipality level. Therefore, the paper concludes by suggesting possible solutions for improving parental participation in practice which address both groups of recognized causes.

Keywords: school violence, bullying, school-parent partnership, parental participation in school, Epstein's parent involvement model